

A TÖRÖK GAZDASÁG- ÉS SZOCIÁLPOLITIKA 2002-2014 KÖZÖTT

YILMAZ MEHMET

Az 1990-es évek koalíciós kormányainak rossz gazdaságpolitikája következtében kialakult hiperinfláció, magas munkanélküliség és a vállalkozások tömeges csődje után 2002-ben Törökországban hatalomra került az Igazságosság és Fejlődés Pártja. A párt megszorítások nélkül stabilizálta a gazdaságot, pénzreformot hajtott végre, csökkentette a területi különbségeket, modernizálta az ipart. Újraavasztása érdekében szociális lakásprogramot indított, növelte az autópályák hosszát, radikálisan javított a tömegközlekedés helyzetén. Sokat investált az egészségügybe és az oktatásba, különösképpen a felsőoktatásba. A jelentős fejlesztések azonban nem borították fel az ország költségvetését, sőt, a Nemzetközi Valutaalapnak is visszafizették a tartozásukat. Az államadósság az Európai Unió átlaga alá került, Törökországban a válság hatása is kevésbé érvényesült.

1. BEVEZETÉS

A 2000-es évek törökországi gazdaságpolitikájára nem csupán a makrogazdasági mutatók javulása és az infrastruktúra gyors fejlődése volt jellemző, hanem az is, hogy a széles néptömegek is megéreztek a reformok pozitív hatásait. A kormánypárt, az Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) választási sikerei mögött az egyik tényező az lehet, hogy a fejlődő gazdaság növekedő bevételeiből több csatornán keresztül is juttatnak a rászorulóknak.

Az először Abdullah Gül, majd Recep Tayyip Erdoğan által vezetett kabineteket egyszerűen nevezhetjük gazdasági értelemben nyugatosnak és liberálisnak, míg szociálpolitikájukban populistának. Ez már a párt szellemi elődjének, így az 1950-es években regnáló Demokratá Pártnak (Demokrat Parti, DP) is sajátja volt. Ez a csoportosulás szintén liberális gazdaságpolitikát folytatott, de a népi-konzervatív politikai követelések megvalósítására is törekedett [Bayal 2007], hiszen támogatta a külföldi befektetéseket, külhonban vett fel hiteleket azért, hogy látványos gazdasági növekedést produkáljon az ország, ami az infláció növekedését is eredményezte, ugyanakkor a szegényebb néprétegek igényeit is igyekezett kielégíteni. Az AKP és a DP között egy sarkalatos különbség azonban mindenképpen van: az, hogy az előbbi igyekszik gátat szabni az eladósodásnak, illetve mentesíteni kívánja Törökországot a túlzott külföldi befolyástól azzal, hogy visszafizette azon hiteleit, amelyeket a Nemzetközi Valutaalaptól vett fel az ország az Ecevit-kormány utolsó éveiben [CNN Türk 2013].

1.1. AZ ECEVIT-KORMÁNY ÖRÖKSÉGE

Az AKP 2002-es választási győzelmével egy nagyon válságos időszakban jutott hatalomra. A török gazdaság mélyponton volt. Mind az ország bruttó hazai összterméke (a Nemzetközi Valutaalap szerint 2000-ben 64,063 milliárd amerikai dollár (USD) volt a török GDP), mind

a török valuta értéke (a 2000. augusztusi valutaárfolyamok szerint egy dollárért közel 650.000 török lírát adtak, hiperinfláció jellemezte Törökországot), mind a török polgárok vásárlóereje [Özgüler 2013] nagyon alacsony volt.

A 2002-es évet megelőző időkben a török kormányt vezető Bülent Ecevitet kortársai sokszor azzal vádolták, hogy nem értett a gazdasághoz [Akar 2002], és ezért sem az ország működését, sem a nép jólétét nem volt képes szavatolni. Atila Akar török újságíró egy atomenergetikával foglalkozó professzort idézve azt állítja, hogy Ecevit csak „a kivándorlás dinamikáját” [Akar 2002] növelte. A kivándorlást a professzor elsősorban a felső középosztály gyermekei körében tapasztalta, de a falusi szegények között is létezőnek mondta. Az akkori kormánypárt, a Demokratikus Baloldali Párt (Demokratik Sol Parti, DSP) egyik befolyásos tagja, Haluk Özdalga azzal érvel a 2000-es évek elejének sikertelenségeit elemző könyvében, hogy nem csupán egykori pártja és a kormányfő működése volt a mély válság oka, hanem maga a rendszer. Az összes párt csődöt mondott, nem voltak képesek lépést tartani a világgazdasági folyamatokkal. Az akkori politikai erők sikertelenségét pedig azzal magyarázza, hogy – ahogy más európai pártrendszerekben is előfordul – Törökországban oligarchák kerítették hatalmukba a politikai elitet és a pártokat [Özdalga 2005].

Bülent Ecevit a hiperinflációval, a munkanélküliséggel és az elsősorban a falusiak tömegeit elszegényítő gazdasági válsággal szemben neoliberális válaszokat keresett. Még 2001 tavaszán és nyarán is abban bízott, hogy a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank megsegíti hazáját, és ezzel megfékezhetővé válnak a fent említett negatív folyamatok. A kormányához közel álló liberális napilapnak, a Hürriyetnek nyilatkozva azt mondta, hogy „rövid időn belül, legfeljebb néhány hónap elteltével talpra állítjuk a gazdaságot” [Hürriyet 2001]. Ecevit abban bízott, hogy a külföldi segítség a török bankokon keresztül a termelő ágazatokhoz jut. A fenti nyilatkozata szerint ugyanis úgy vélekedett, hogy a gondok alapja épp az volt, hogy nem ezek az ágazatok jutottak pénzinjekcióhoz, hanem csupán a pénzügyi szolgáltatásokat végző cégek. A válsággal kapcsolatban végül sajátos magyarázatot adott a kormányfő: azt hangsúlyozta, hogy valójában csak válságpszichózis van, és nem valódi válság. Ennek okát abban látta, hogy az emberek túl sokat foglalkoznak a gazdaság és a politika összefonódásaival, és nem eléggé türelmesek egy olyan országban, ahol a pénzügyi szektor legfontosabb szereplői még fiatalok, akiknek némi időt kéne hagyni.

A közgazdászok elemzése azonban határozottan cáfolta Ecevit optimizmusát. Merih Celasun szerint a – két pusztító márvány-tengeri földrengést követő – 2000-es év a török gazdaság drasztikus visszaesésének éve volt. (1999-ben mintegy 19.000 ember halt meg, sok ezren pedig megsebesültek abban a két hatalmas földrengésben, melyek epicentruma Isztambultól keletre, Gölcüknél, illetve Düzcénél volt. A szeizmikus jelenségeket követően százezres nagyságrendben maradtak emberek hajlék nélkül. Az események után szegények tömegei indultak el, hogy Isztambulban próbáljanak szerencsét, ahol emiatt szociális válság fenyegetett.) Celasun kiemeli, hogy a mindenki által megtapasztalt pénzromlás mellett kimondottan magas volt az államadósság, a bankszektor egyértelműen nehéz napokat élt át [Celasun 2002]. Ezeken felül azt húzza alá, hogy a török állam iránti bizalom csökkent, és mivel az Ecevit-kormány nem tudta volna finanszírozni a hiányt a nemzetközi piacról, az IMF stand-by megállapodásának elfogadására kényszerült [Aryeh 1999]. (A három év alatt (2000-2002) összesen mintegy 4 milliárd dollár (2,9 milliárd SDR) lehívását lehetővé tevő megállapodás az infláció csökkentését, a növekedés ösztönzését, a privatizáció folytatását, a bankrendszer és a banki szabályozás megerősítését, illetve

az adó- és a nyugdíjrendszer reformját várta el cserébe a hitelért. [International Monetary Fund 2000])

A krízis legmélyebb pontját az jelentette, mikor 2001. február 19-én maga a kormányfő is elismerte, hogy „politikai válság van” [Asuman 2001]. A felelőtlen kijelentés előre nem látott következményekkel járt. Pánik ütött ki a pénzpiacokon, az irányadó bankközi kamatláb az egekbe szökött, a Törökországi Központi Bank pedig kénytelen volt ötmilliárd dollárt eladni ahhoz, hogy megvédhesse a török lírát. Az eredmény az lett, hogy egyik napról a másikra a török fizetőeszköz értéke szinte a felére esett vissza [Celasun 2002]. Az egyre elégedetlenebb tömegek pedig ezt követően már az utcán adtak hangot a kormánnyal szembeni nemtetszésüknek.

A 2001-es év makrogazdasági mutatóin is egyértelműen tükröződött a válság. Az IMF statisztikái szerint, amíg 2000-ben 266,6 milliárd USD volt a török GDP, addig 2001-re ez 196 milliárdra esett vissza. Ez azt jelenti, hogy a török gazdaság teljesítménye a negyedénél is nagyobb mértékben zuhant. A GDP visszaesése mellett az infláció látványosan nőtt. A 2000-es év során Celasun szerint a különböző kosarakra számított pénzromlás 20-25 százalékos volt, míg 2001-ben az infláció már meghaladta a 100 százalékot. Ezzel párhuzamosan nőtt a munkanélküliség is. Míg 1988-ban a munkaképes lakosság 6,5 százalékanak nem volt állása, addig 2001-ben ez a szám 8,9 százalék volt [551.Vekil 2012]. Meg kell itt jegyezni azt is, hogy amíg az AKP vezette kormány az új török líra bevezetésével viszonylag könnyedén megbirkózott az infláció jelentette kihívással, a munkanélküliséget csak 2012-re tudták a válság előtti mértékre csökkenteni [Anadolu Ajansi 2002].

1.2. A DERVIS-TÖRVÉNYEK

Az Ecevit-kormány végül 2001 májusában találta meg a „csodafegyvert” Kemal Derviş személyében. A neves közgazdászból lett pénzügyminisztert sokan az ország megmentőjeként ünnevelték, mikor neoliberális, zömmel privatizációra alapozó gazdaságpolitikájával igyekezett stabilizálni a gazdaságot. Az általa javasolt lépéseket Dervis-törvényekként ismeri a politikatörténet. Ez a szó kettős jelentésű, hiszen a dervis kifejezést a török nyelv az önmegtartóztató muszlim „szerzetesekre” használja. Nomen est omen: csomagjával Kemal Derviş egész nemzetét önkorlátozásra készítette. Sefa Kaplan a megszorítások mellett Derviş gazdasági sikereit hangsúlyozza. A pénzügyminiszter tevékenységének köszönhetően a líra erősödni kezdett, és egy dollárért már „csak” 800.000 lírát kellett fizetni, megelénkült a tőzsdei kereskedés, és tíz százalékponttal csökkentek a kamatok [Kaplan 2001].

Kemal Derviş tudásával 22 évig szolgálta a Világbankot. Bülent Ecevit 2001. március 3-án kérte fel, hogy legyen kormánya gazdaságért felelős államminisztere. Neve összeforrt a török pénzügyi rendszert radikálisan átszabó, „Az erős gazdaság programja” címet viselő csomagjával. Miután 2002 augusztusában nézetkülönbsége támadt az Ecevit-kormány miniszterelnök-helyettesével, a nacionalisták vezetőjével, Devlet Bahçelivel, lemondott hivataláról, amelyet végül Masum Türker vett át [Origo 2002]. Bár Derviş 2002-ben a kemalista Köztársasági Néppárt (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) színeiben parlamenti képviselői mandátumot szerzett, 2005-ben végleg távozott a politikai életből. Ezután csak 2011-ben lehetett róla hallani újra, mikor neve felmerült a botrányokba keveredett IMF-vezérigazgató, Dominique Strauss-Kahn lehetséges utódai között [Thomas 2011].

A Hürriyet című liberális napilap internetes oldala egy dossziében [Hürriyet 2001] gyűjtötte össze Derviş legfontosabb lépéseit. Az ő minisztersége alatt létrehoztak egy gazdasági és szociális egyeztető tanácsot, ahol a kormány a munkaadókkal és a munkavállalókkal tudott tárgyalni; megváltoztatták a központi bankról szóló törvényt és átírták az előző év végén megszavazott költségvetést. Átszervezték a cukorkereskedelmet, megemelték a cukor felvásárlási árát, privatizálták a földgáz kereskedelmét, amelynek következtében megnőtt a fűtőeszköz ára. Törvényekkel korlátozták a bankok és a telekommunikációs cégek mozgásterét, a polgári repülésről szóló törvényt úgy módosították ebben a hatalmas országban, hogy az árat a szolgáltatóra bízták, ezzel egekbe nőtt a repülőjegyek ára, ami komoly elégedetlenséget eredményezett a szegényebb utazók körében, a jövedéki adók növelésével pedig a dohány- és alkoholfogyasztók jártak rosszul. A Derviş-törvények tehát egyrészt a kormányzati gazdaságirányítás reformját, másrészt az állami bevételek növelését célozták meg. Bár a rendelkezések számos társadalmi konfliktus okozói voltak, viszont nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a 2002 végén hatalomra jutó AKP ne egy teljesen kifosztott államkasszát vegyen át, hanem egy már megkezdett válságmenedzselést folytathasson a saját eszközeivel és a saját elvei mentén. Nem véletlen, hogy még maga Derviş is felajánlotta szolgálatait a novemberi voksolás győzteseinek. „Ha a párt képes eloszlatni a vele kapcsolatos aggodalmakat, kialakíthatja azt a stabilitást, amelyre Törökországnak igen nagy szüksége van gazdasági nehézségeinek leküzdése érdekében” [Magyar Nemzet 2002] - nyilatkozta ekkor a győztes AKP-ról az ellenzékbe szoruló CHP képviselőjeként megválasztott ex-miniszter, majd hozzátette, hogy amiben tud, segít az alakulófélben lévő Gül-kabinetnek.

2. A TÖRÖK GAZDASÁG ALAKULÁSA AZ AKP HATALOMRA JUTÁSA UTÁN

A 2002-es választási kampányban az AKP választási- és kormányprogramja a „Mindent Törökorszáért” [Türkiye Büyük Millet Meclisi 2002: 43] címet viselte, ez volt a párt fő szlogenje, hívószava is. A dokumentum gazdasági tárgyú hatodik fejezete a párt hitvallásával kezdődik, miszerint az AKP „abban hisz, hogy a gazdaság az emberek életszínvonala növelésének eszköze”. Ezt úgy akarták elérni, hogy visszaszerzik a polgárok államba vetett hitét, miközben nem korlátozzák a szabad versenyen alapuló kapitalizmust. Elsődleges célnak az infláció és az államadósság csökkentését jelölték meg, de fontosnak tartották a pénzügyi fegyelem növelését és a devizaárfolyamok tervezhetőségét is. A Derviş-féle gazdaságpolitika szerves folytatásának tekinthetjük azt, hogy a magánosítás továbbviteléről és a külföldi működő tőke Törökországba való behívásáról is értekeztek [Her sey Türkiye için 2002].

A választási program 8. fejezete a szociálpolitikáról szól [http 8: 75]. Ez a rész abból indul ki, hogy az embert kell a szociálpolitika középpontjába helyezni, mert csak így érhető el a társadalmi igazságosság, ami a párt nevében is szerepel. A célt először a munkanélküliség visszaszorításával, majd a tudományos kutatások támogatásával, a termelés növelésével és a személyi jövedelemadó csökkentésével akarták elérni. A kor Törökországára jellemző, hogy a klasszikus szociálpolitikai célok (oktatás, egészségügy stb.) előtt tesznek említést a korrupcióellenes küzdelemlről. A Bülent Ecevit vezette kormány idején ugyanis a korrupció mértéke olyan elviselhetetlen volt, hogy még a vezérkari főnök, Hüseyin Kivrikoğlu is azt mondta, hogy a „korrupció a terrornál is nagyobb veszély” [Yenisafak 2001]. Az időszak talán legismertebb visszaélése az Etibank vezetőségéhez

köthető. A pénzügyi menedzsmentje titokban egyesítette cégét egy lapkiadóval úgy, hogy abból kivonták a tőkét és 1200 embert bocsátottak el.

Az Igazság és Fejlődés Pártja 2002. november 18-án alakította meg az első kormányát, amelyet Abdullah Gül későbbi államfő vezetett. Gül a Nagy Török Nemzetgyűlés (Türkiye Büyük Millet Meclisi, TBMM) előtt elmondott programbeszédében [Türkiye Büyük Millet Meclisi 2012] is kiemelten kezelte a gazdaság és a szociálpolitika kérdését. A kettőt a múlttal is összekötötte, mikor így érvelt: „az elmúlt években a koalíciós kormányzás a gazdaság terén kudarcra végződött. A köztársaság történetének legmélyebb gazdasági válságait éltük át, és a nép végzetesen elszegényedett. A válság gazdasági és társadalmi kára felbecsülhetetlen; a külső- és a belső adósságállományunk az egekbe szökött, cégek tízezreit kellett felszámolni, emberek százezrei veszítették el az állásukat”. Saját kormányát egyszerűen bátornak, másrészt hozzáértőnek nevezte, elsődleges célja pedig az volt, hogy megteremtse egy versenyképes piaci struktúrát, a társadalmi igazságosság szolgálatába állítsa a fenntartható fejlődést, illetve felszámolja a szegénységet és a korrupciót.

A Gül-kabinetnek és később az Erdoğan vezette első kormánynak is Ali Babacan volt a gazdasáért felelős államminisztere. Érdekes itt megjegyezni, hogy Babacan az egyetlen az AKP-kormányok történetében, aki megszakítás nélkül kapott helyet azokban különböző posztokon 2002-től máig, azaz 2015-ig [Biyografi2014].

Babacan gazdaságpolitikájára az infláció elleni küzdelem volt a legjellemzőbb. A Törökországban 1976 óta zajló pénzromlás megállítása komoly erőfeszítést igényelt, ám a Milliyet [Milliyet 2012] című török napilap 2004-ben már arról tudósíthatott, hogy 28 éve nem látott mértékű sikerült visszaszorítani az inflációt. A lapnak nyilatkozó Babacan szerint kormánya eredményesen dolgozott, hiszen „a több évtizede a társadalom és a gazdaság életét megkeserítő inflációt kezelhető szintre hozta”.

A javuló inflációs kilátások mellett pénzreformra is lehetőség nyílt. 2005 januárjában lépett életbe az 5083-as számú törvény [Mevzuat 2004] a „Török Köztársaság állami fizetőeszközéről”, amelynek értelmében a hétköznapi forgalomban addig milliós nagyságrendekben használt líra végéről „levágtak” hat nullát, azaz egymillió régi líra ezentúl egy új török lírárt ért.

A saját és pártja kezdeti gazdasági eredményeit 2014-ben a Gazdasági Újságírók Egyesülete díjátadó ünnepségén méltató Babacan mégsem abban látja minisztersége jelentőségét, hogy visszaszorították az inflációt, hanem abban, hogy a török vásárlóerő megnőtt, az egy főre jutó GDP pedig mintegy 19.000 dollár, ami a japánokénak csaknem fele. Babacan ezen beszéde jól példázza azt, hogy a gazdaságpolitika az AKP szemében nem cél, hanem a népi jólét eszköze. Az infláció leküzdése önmagában nem elég, ha az nem jár együtt a vásárlóerő növekedésével.

A Gül- és az első Erdoğan-kormány, illetve Babacan munkáját értékelő közgazdászok a makrogazdasági mutatókból indulnak ki. Erdal Tanas Karagöl az AKP korszakának török gazdasága című munkájában [Karagöl 2013] a gazdasági növekedésből vezeti le gondolatmenetét. Kifejti, hogy amíg 2001-ben 5,7 százalékkal esett vissza a gazdaság, addig 2002-ben már 6,8 százalékos növekedést lehetett tapasztalni. Ebben mindenképpen fontos szerepe volt a Dervis-törvényeknek, amelyek stabilizálták a török gazdaságot, és lehetővé tették, hogy az növekedési pályára álljon. Karagöl szerint a lendület ezután sem hagyott alább, hiszen 2004-ben 9,4, 2005-ben pedig 8,4 százalék volt a Török Köztársaság gazdaságának bővülése. A sikeres antiinflációs politika mögött pedig azt látja, hogy az állam megszabadult veszteséges cégeitől, így csökkent a költségvetés hiánya is. Az AKP első öt éve alatt – folytatja a közgazdász – az állami adósságállomány az Európai Unió 27 tagállamának átlaga alá került. Ezzel Törökország teljesített is egy csatlakozási

kritériumot. „A 2008-as világgazdasági válság ezért Törökországot csak részben – a külkereskedelmén keresztül – érintette, és még a 2009-es évben is 4,8 százalékos növekedést jegyezhattünk fel” [Karagöl 2013: 28].

A növekedés és a pénzromlás leküzdése mellett a kormány legnagyobb eredményének a monetarizációt, azaz a régi líra kivonását tartják. „Kétségtelen, hogy a pénzeinkről a nullák eltávolításával járó beavatkozásnak számos áldásos haszna volt” [Al 2007: 6] – összegzi a lépés lényegét Ibrahim Al, és valóban ez lehetett a legmaradandóbb és a nép körében is a legtöbbre értékelt döntés az AKP-kormányok korai időszakában.

A szociálpolitika területén a munkanélküliség fokozatos visszaszorítását fontos kiemelni. A vizsgált időszakban, azaz 2003-tól kezdve éves átlagban mintegy 800 ezer fővel bővült a foglalkoztatottak száma, a teljes munkaképes lakosság tekintetében pedig 10 százalék környékén stabilizálódott az álláskereső aránya. A munkanélküliség elleni küzdelem nem csupán a gazdasági növekedés mellékterméke volt, hanem az állami munkaügyi rendszer politikai reformjára is. Az AKP által létrehozott új munkaügyi szervezet, az İş Kurumu elődjénél jóval hatékonyabban tudta felvenni a harcot a munkanélküliség problematikájával. (Törökországban az első munkaügyi szervezetet törvényi felhatalmazással 1936-ban hozták létre. Az 1973-ban kezdődő olajválságot követő, folyamatosan növekedő munkanélküliséggel ez a szervezet már nem volt képes hatékonyan megbírkózni, ezért szükség volt a munkaügy strukturális reformjára.)

Törökország még 2001-ben, a válságot követően 500 millió amerikai dollár hitelt kapott „szociális kockázatsökkentő projektekre” a Világbanktól [Karagöl 2013: 55], ám az akkor még hatalmon lévő Ecevit-kormány csupán kis mértékben hasznosította ezt a segítséget. 2004-ben ezen a téren is lezajlott egy szerkezeti átalakítás, melynek keretében a Miniszterelnökség alá rendelve létrejött a Szociális Támogatási és Tanácsadási Igazgatóság. Az új szervezet feladatköre kiterjedt a teljes szociálpolitikára, és a tekintélyes összegű segélyek szétosztására. 2005-től érezhetővé vált a támogatások haszna. A pénzből jutott a támogatói szolgáltatások fejlesztésére is, így a legelesettebb családok nem csupán pénzbeli juttatásban részesültek, hanem egy komplex felzárkóztató program részesei lettek, mely gondoskodott képzésükről és egészségügyi ellátásukról is [Karagöl 2013: 56].

2.1. AZ ERŐSÖDŐ TÖRÖK GAZDASÁG MEGNYÍLIK A VILÁG ELŐTT

Mint már említettük, az AKP-kormányok számos tekintetben liberalizációs törekvéseket hirdettek meg. Egyrészt mindent megtettek azért, hogy a külföldi befektetőket Törökországba csalogassák, másrészt igyekeztek az országból való kivittelt erősíteni, az importfüggőséget pedig csökkenteni. Ugyanakkor ez a liberalizációs politika nem járhatott volna sikerrel, ha nem teremti meg az előfeltételeit a tartós gazdasági növekedés; vagy, ahogy Szigetvári Tamás is mondja: „a stabilabbá váló gazdasági környezet – és nem kis részben a javuló EU-csatlakozási perspektívák – következtében a kilencvenes években még szinte elhanyagolható mennyiségű külföldi működőtőke-beáramlás évi 10–20 milliárd dollárra nőtt” [Szigetvári 2013: 24].

Természetesen a gazdasági stabilitás csak egy faktor a külföldi működő tőke vonzása tekintetében, az elképzelhetetlen lenne megfelelő törvényi háttér nélkül. Az AKP vezette kormány egyik legfontosabb szerkezeti reformja ezen a téren egy új beruházásélénkítő állami szerv, a Törökországi Befektetéstámogató- és Tájékoztatási Ügynökség létrehozása volt. Az ügynökséget életre

hívó 5523-as számú törvényt [Resmi Gazete 2006] a nemzetgyűlés 2006. június 21-én szavazta meg. Az ügynökségnek köszönhetően 30 kiemelkedően fontos multinacionális vállalat mellett számos kisebb cég is Törökországot választotta. Ha a befektetők szektorális megoszlását vizsgáljuk, akkor feltűnik, hogy a húzóágazatok (autógyártás, elektronikai ipar és gyógyszergyártás) mellett a pénzügyi szolgáltató szektor a legjellemzőbb. Az ügynökség honlapjáról [Invest in Turkey] származó logógyűjtemény is jól érzékelteti a fent leírtakat.

Érdemes megtekinteni a befektetések területi megoszlását is. A honlap interaktív térképének [Invest in Turkey] tanúsága szerint a legkedveltebb célpontok az ország nyugati és délnyugati nagyvárosai, így a főváros mellett a vasúti csomópontként is funkcionáló Eskişehir, a modern ipar pólusai, mint Bursa, İzmit vagy Isztambul, illetve az égei-tengeri partvidék metropoliszai, mint İzmir, Muğla és a magyar turisták körében is népszerű Antalya. A legkevesebb külföldi befektetőt – nem meglepő módon – a szíriai és az iráni határvidék megyéi vonzzák Şanlıurfatól Ardahanig.

A külföldi befektetőket számos egyéb komparatív előny is arra készítheti, hogy Törökországban való megtelepedésen gondolkozzanak. Ilyen előnyt jelent például az, hogy a forgalmi adót 33 százalékról 20 százalékra mérsékeltek. Törökország lakossága pedig fiatal és jól képzett, hiszen a 183 egyetemen évente 610 ezer fő végez. A 77,7 milliós lakosság fele 30 éven aluli [Invest in Turkey, c].

A külföldi befektetések mellett jelentősen nőtt Törökország külkereskedelme is. Szigetvári szerint a 2000-es évekre komoly szerkezetváltáson ment keresztül a török gazdaság, ennek következtében már nem csupán a hagyományos mezőgazdasági és textilipari termékek kerülnek külföldre, de gépkocsik, háztartási, elektronikai cikkek is, illetve keresettek az építőipari szolgáltatások is. „A külkereskedelem mára a török *soft power* egyik legerősebb elemévé vált. A szomszédos régiók (a Balkán, a Kaukázus és a Közel-Kelet) országai számára meghatározó tényezővé vált a »török kapcsolat« [Szigetvári 2013: 29]. Törökország tehát regionális gazdasági hatalommá vált és diverzifikálta kivitelét, ezzel tovább erősítette a gazdasági növekedést. Bár továbbra is az Európai Unió a fő célja és kereskedelmi partnere, de egyre inkább számít a térség országainak felvevő piacára, ahol a jó, de nem csúcsmínőségű török termékekre nagy kereslet mutatkozik.

2.2. A TÖRÖK GAZDASÁG REAKCIÓJA A VILÁGGAZDASÁGI VÁLSÁGRA

A globalizált világra aggasztó módon hatott a 2008-ban kirobbant gazdasági válság. Szinte minden európai országban egyértelműen meglátszódtak a jelek: nőtt a szegénység, az infláció és a munkanélküliség, sok helyen államcsőd fenyegetett. Az egyik legcsalhatatlanabb jele a pénzügyi krízisnek az volt, hogy kiürültek a szállodák, hiszen az egyik legelső kiadás, amit nem vállalnak többé a családok egy ilyen helyzetben, az az üdülés és az utazás.

Törökországban a 2008. évi válság sokkal kevésbé volt érezhető az átlagember számára, mint Nyugaton. Ezt egyrészt magyarázhatjuk azzal is, hogy 2001-ben a kis-ázsiai ország már átesett a maga válságán, de nem elhanyagolható az AKP gazdaságélénkítő tevékenysége sem. A török kormány válságterápiájával szemben egyébként kritikus Szigetvári is elismeri, hogy „a korábbi válságoktól eltérően, a 2008-as válság a bankrendszert ezúttal kevésbé érintette, ami nagyrészt a 2001/2002-ben végrehajtott konszolidációnak és a létrejött szigorú szabályozásnak volt köszönhető” [Szigetvári 2013: 25]. Az Erdoğan-kormány támogatásokkal és adóamnesztiával igyekezett

elejét venni annak, hogy Törökországba is túlzottan begyűrűzzön a válság. A tartós fogyasztási cikkek adótartama csökkent, míg a kínálati oldal szereplői támogatást kaptak. Ez a politika azonban csak részben volt sikeres, hiszen a török fogyasztók nagymértékben elfordultak a hazai ipar által előállított, a nyugati áruknál gyengébb minőségű termékektől, amelyek csupán 30 százalékos piaci részesedést mondhattak magukénak [Szigetvári 2013].

Fentebb azt állítottuk, hogy Törökországot kevésbé érintette a gazdasági válság, mint más országokat. Ez így igaz, ha azt nézzük, hogy a krízis kezdeti éveiben is majdnem 5 százalék volt a növekedés és sikerült 6 százalék közelébe leszorítani az inflációt. Mégis azt kell mondanunk, hogy ha más nem, akkor egy komolyabb hitelválság biztos érzékelhető volt. A 2001-es válságot követően Törökországnak szüksége volt olcsó hitelekre. Yeldan szerint a 2003-tól az országba érkező „forró pénz” [Yeldan 2009], azaz az alacsony kamatozású hitel inkább a már meglévő cégek egyesülését, a tőkekoncentrációt és a privatizációt bátorította, mint a zöldmezős beruházásokat. A magánszektor hitelállománya öt év alatt több mint a kétszeresére nőtt: 2008-ra elérte a 284,4 milliárd dollárt. Az Erdoğan-kormány külföldi működőtőke-barát liberális politikája túlzott hitelfelvételre ösztönözte a török cégeket, és azok – nem számolva azzal, hogy ilyen hamar gondok lehetnek – túl nagy összeget vettek fel a világpiacon. A hitelválság devizaválságot is eredményezett, amelynek következtében 2008 augusztusában és szeptemberében jelentősen, mintegy 10 százalékkal visszaesett az ipari termelés. Sőt, 2009 első negyedében 13,8 százalékos volt a csökkenés az exportra dolgozó török cégek körében [Öztürk-Gövdere 2010]. Persze itt meg kell jegyezni, hogy ennek nem csupán a törökországi pénzügyi helyzet volt az oka. Komoly hatást gyakoroltak az ipari termelésre a felvevő piacokon tapasztalható nehézségek, a nyugati és balkáni országokban csökkenő kereslet is. Általánosságban is elmondható, hogy a termelő ágazatok a magas árfolyamok miatt lassabban reagáltak a kihívásokra.

A rendelkezésre álló IMF-hitelt a török kormány ezen válságjelenségek kezelésére fordította, így elkerülhetővé vált az összeomlás. A 2008-as válság nem hirtelen zuhanás volt, mint 1994-ben vagy 2001-ben, hanem a gazdaság egy hosszan tartó lassulása [Yeldan 2009]. Az egyensúlyt végül az teremtette meg, hogy a piaci szereplők józan belátása révén a pénztőke a spekulatív pénzpiacok felől a termelő ágazatok felé indult meg 2009 nyarától kezdve. A török politikai elit legfontosabb tette – Birol Karakurt szerint [Karakurt 2010] – az volt, hogy a központi bank folyamatosan csökkentette az irányadó kamatlábat, támogatva így a likviditást. A kormány pedig ezzel párhuzamosan egyes szektorokban jelentősen csökkentette az általános forgalmi adót és más, a vállalkozásokat sújtó közterheket. A fenti lépéseket megtoldották azzal is, hogy területileg is differenciálták a támogatásokat, ezáltal jobb helyzetbe hozták a szegényebb, délkeleti országrészt.

3. AZ AKP NÉPJÓLÉTI TÖREKVÉSEI

A vizsgált időszakban két növekedési periódust különböztethetünk meg. Az első az AKP hatalomra jutásával kezdődött 2002-ben, és meghatározó eleme volt a Dervis-törvények utóhatása. Ez az időszak 2008-ban ért véget. A válságot követően, 2010-től kezdve a török gazdaság újra erőre kapott és növekedésnek indult, bár ennek a növekedésnek az üteme már nem volt akkora, mint az előző időszakban.

A két növekedési időszak megfelelő háttérteret teremtett ahhoz, hogy a török állam és az önkor-

mányzatok az ország infrastruktúrájának fejlesztésén munkálkodhassanak. Az AKP kormányzásának egyik jelentős eredménye ugyanis a makrogazdasági mutatók folyamatos javulásán túl épp az infrastruktúra nagyon látványos fejlődése. A sok beruházás pedig lenyűgözte a török választópolgárokat, és tovább növelte a kormánypárt támogatottságát.

Az anatóliai néptömegek hétköznapi életét leginkább befolyásoló változás a szociális lakásépítési program felfutása volt, amelyet a Miniszterelnökséghez tartozó TOKI [T.C. Baskanlik 2015], azaz a Szociális Bérlet-építési Igazgatóság koordinált. Ezt az állami hivatalt ugyan még 1984-ben hozták létre, ám tevékenységének legtermékenyebb időszaka az AKP kormányzásának idejére esett. Törökországban még ma is zajlik a rurális exodus, azaz a falusiak áramlása a nyugat-törökországi nagyvárosokba. Ez csak tovább gyorsult azzal, hogy sokan szeretnének elköltözni földrengésveszélyes otthonaikból, és a TOKI ma már földrengésbiztos lakótelepi épületeiben letelepedni. Ez a folyamat jelentős mértékben felduzzasztotta Isztambul népességét, de világvárost varázsolt több más anatóliai nagyvárosból, így Konyából vagy Adanából is. A török városok eleinte nem bírták a rohamot, sokan kétes minőségű hajlékokban, úgynevezett *gecekonduk*ban (ejtsd: gedzsekundu) tengették életüket. Ezeket az „egy éjjel alatt felhúzott” épületeket váltotta fel a TOKI új építésű házainak sokasága. Az Isztambul európai részén fekvő Gaziosmanpaşa kerületben például 3000 új lakást építettek 2004-ben egy szegényes, lepusztult és veszélyes gecekondu helyén. Az új lakók még pénzügyi segítséget is kaptak a kormánytól a beköltözéshez: az első részlet a lakás vételárának negyede volt csupán, a fennmaradó részt pedig tíz év alatt törleszthették [Sabah 2004].

A másik elvitathatatlan siker a közlekedési infrastruktúra fejlődése. Országszerte több tucat metróvonal, gyorsvasút és számos repülőtér létesült. A leginkább várt, így a legnagyobb közérdekű projekt az évszázad építkezésének is nevezett Marmaray volt. Ez az interkontinentális földalatti vasútvonal a Boszporusz alatt köti össze Európát Ázsiával, kiváltva az eddigi két fejállomást, és egy-két percre redukálva a két part közötti közlekedést, amely a hidakon csúcsidőben akár órákig is eltartott. A sok presztízsbetűzés közül ezt a legfontosabbat – az összesen 11 km hosszú alagutat, 5 állomást és 1,4 km tengeralatti szakaszt is magába foglaló gyorsmetrót – az egykori Ecevit-kormány képviselői szerették volna elvitatni az őket követő kabinettől mondván, a Resmi Gazete, azaz a hivatalos török állami közlöny még 2000-ben hírül adta annak tervét. Ám az így is tagadhatatlan, hogy a projekt anyagi feltételeit a 2002 utáni kormányzat biztosította [Hürfikir 2013]. Számos más presztízsbetűzés megvalósítása ma is lendületesen halad. Így befejezéshez közeledik a harmadik közúti híd a Boszporusz felett, mely a világ legszélesebb és legnagyobb fesztávolságú hídja lesz. Elkészültek a harmadik isztambuli repülőtér tervei és Törökország készen áll arra, hogy egy mesterséges vízi úttal, a Kanal Istanbulal kiváltsa a túlterhelt Boszporuszon át történő közlekedést a Márvány-tengerről a Fekete-tenger felé tartó hajók számára.

A hosszú távú infrastrukturális fejlesztések után a legfontosabbak azok, amelyek az oktatás és az egészségügy területén eddig történtek. 2002 és 2007 között 7,5 milliárd líráról 55,7 milliárd lírára, azaz csaknem nyolcszorosára nőtt az oktatás költségvetési részesedése. 160 ezer tanteremben szereltek fel elektronikus táblát, nagyjából egymillió tanár és diák kapott ingyen informatikai eszközt, táblagépet. A vizsgált periódus végére minden török megyében legalább egy egyetem várta a diákokat, ezekben az intézményekben ma évente 610 ezer fiatal végez. A 12 év alatt a háziorvosi rendelőkben ellátott esetek száma 69 millióról 255 millióra nőtt [Beyinsi 2014].

3.1. A NÉPJÓLÉT, MINT AZ AKP VÁLASZTÁSI SIKEREINEK ZÁLOGA

A Törökországot 13 éve vezető AKP gazdaság- és szociálpolitikáját két, egymással sokszor össze nem férő fogalommal lehetne jellemezni: az egyik a privatizációval és a külföldi működő tőke bevonásával leírható liberalizmus, a másik pedig a beruházásélénkítő, a szociális infrastruktúra-fejlesztést is szem előtt tartó populizmus. A török választópolgárok számára a „fülke magányában” általában az utóbbi a döntő az előbbivel szemben. Véleményünk szerint többről van szó egyszerű hálánál, többről annál, mint, hogy a választó pozitívan értékeli a jóléti döntések hatását. A török embereket büszkeséggel tölti el a hazai gazdaság sikere, és nagy reményekkel tekintenek a jövőbe. A török ember szeretné elhinni azt, amit a politikum ígér neki: nevezetesen azt, hogy a köztársaság kikiáltásának 100. évfordulójára, azaz 2023-ra Törökország bekerülhet a világ vezető gazdasági hatalmai közé. A Hedef 2023 program (Az AK Parti legutóbbi választási programja, ami a „Törökország készen áll, a cél 2023” címet viseli) célja az ország fejlesztésén túl a török választók nemzeti érzelmeinek és önérzetének megszólítása.

Úgy gondoljuk, hogy tézisünket jól alátámasztja az a sajtófotó, amely 2014-ben készült Erdoğan bécsi látogatása során [En Son Haber 2014]. A képen egy ausztriai török vendégmunkás emel fel egy transzparenst a török miniszterelnököt támogató nagygyűlésen. A felirat szerint, ha 50 éve Erdoğan lett volna a kormányfő, akkor annak tartója nem költözött volna külföldre. Hiszen külföldre – főleg tömegesen – olyan nép költözik, mely nem csupán kilátástalannak tartja anyagi helyzetét, de nem is érzi jól magát a saját szülőföldjén. Véleményünk szerint tehát nem elégséges a politikai sikerhez a jó válságkezelés és az infrastruktúra fejlesztése, mindezt úgy kell a célközönség felé kommunikálni, hogy az hasson annak nemzeti büszkeségére is.

IRODALOMJEGYZÉK

- Akar, A. (2002): *Öteki DSP: Ecevitlerin gayri resmi öyküsü*. [A másik DSP: Eceviték nem hivatalos története] Isztambul: Metis Yayınları
- Al, İ. (2007): *Parasal Reformlar Kapsamında Türkiye'deki Paradan Sıfır Atılması Operasyonu Üzerine Bir Araştırma*. [A törökországi pénzügyi reformok során a fizetőeszközökről eltávolított nullákkal kapcsolatos kutatás] Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Anadolu, A. (2002): *İşsizlik 2001 yılı seviyesinde*. [A munkanélküliség a 2001-es szinten] <http://www.aa.com.tr/tr/rss/73128--issizlik-azaldi>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Aryeh, S. (1999): "Turkey" In: Maddy-Weitzmann, B. (szerk.): *Middle East Contemporary Survey* 23: 623.
- Asuman, A.: *Türk Basınından*. [A török sajtóból] Hürriyet, 2001. február 20.
- Baytal, Y (2007): *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları*. [A Demokráta Párt időszakának gazdaságpolitikája] In: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Atatürk Yolu Dergisi.
- Beyensi (nincs év): *Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptıkları projeleri*. [Recep Tayyip Erdoğan tettei, tervei] <http://beyensi.com/recep-tayyip-erdoganin-yaptiklari-projeleri/>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Biyografi (nincs év): *Ali Babacan biyografisi*. [Ali Babacan életrajza] <http://www.biyografi.info/kisi/ali-babacan>. Lekérdezve: 2015.10.14.

- Buğra, A. – Savaşkan, O. (2014): *New Capitalism in Turkey: The Relationship between Politics, Religion and Business*. [Új kapitalizmus Törökországban: a politika, a vallás és az üzleti szféra viszonyrendszere] Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Celasun, M. (2002): 2001 krízi, öncesi ve sonrası: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme
- CNN TÜRK (2013): Erdoğan: *Türkiye IMF'ye olan borcunu kapattı*. [Törökország visszafizette az IMF-től felvett hiteleit] <http://www.cnnturk.com/2013/ekonomi/genel/05/14/erdogan.turkiye.imfye.olan.borcunu.kapatti/707858.0/>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Derviş, K. – Emerson, M. – Gros, D. – Ülgen, S. (szerk.) (2004): *The European Transformation of Modern Turkey*. [A modern Törökország európai átalakulása] Brüsszel: Center for European Policy Studies
- Derviş, K. (2006): *İki bin'li yıllarda Türkiye'nin büyüme süreci ve temel sorunları*. [Törökország gazdasági növekedése és alapvető problémái a 2000-es évektől] Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Döşemeci, M. (2013): *Debating Turkish Modernity: Civilization, Nationalism, and the EEC*. [Törökország modernitásának megvitatása: civilizáció, nacionalizmus és az EKG] New York: Cambridge University Press
- En Son Haber (2014): *Başbakan Erdoğan'ın Viyana konuşması*. [Erdogan miniszterelnök bécsi beszéde] <http://www.ensonhaber.com/basbakan-erdoganin-viyana-konusmasi-2014-06-19.html>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Finkel, A. (2012): *Turkey: What Everyone Needs to Know*. [Amit mindenkinek tudnia kell Törökországról] Oxford: Oxford University Press
- Heper, M. – Sayari, S. (2002): *Political Leaders and Democracy in Turkey*. [Politikai vezetők és demokrácia Törökországban] Lanham: Lexington Books
- Hüfikir (2013): *DSP: Marmaray 57. Hükümet Projesi*. [DSP: Marmaray interkontinentális metró. Az 57. török kormány projektje] <http://www.hurfikir.com.tr/haber/5354/dsp-marmaray-57-hukumet-projesi.html>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Hürriyet (2001a): *Derviş yasaları*. [Dervis-törvények] <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/2001almanak/05eko.asp>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Hürriyet (2001b): *Ecevit: Ekonomi bir kaç ayda düzleşecek*. [Ecevit: a gazdaság néhány hónapra belül talpra áll] <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=6475>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Invest in Turkey (a): *Basarı öyküleri*. [Sikertörténetek] <http://www.invest.gov.tr/TR-TR/SUCCESSSTORIES/Pages/SuccessStories.aspx>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Invest in Turkey (b): *Interactive map*. [Interaktív térkép] <http://www.invest.gov.tr/en-US/Maps/Pages/InteractiveMap.aspx>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Invest in Turkey (nincs év): *Türkiyede yatırım yapmak için 10 neden*. [Tíz ok, amiért érdemes Törökországban befektetni] <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/Pages/10Reasons.aspx>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Kaplan, S. (2001): *Kemal Derviş: bir „kurtarıcı” öyküsü*. [Kemal Dervis: egy „megmentő” története] Isztambul: Metis Yayınları
- Karagöl, E. T. (2013): *AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi*. [Az AK Parti időszakának török gazdasága] Ankara: SETA
- Karagöl, E. T. – Ortakaya, Ü. İ. (2014): *Geçmişten Günümüze kamu Maliyesi*. [Az államháztartás múltja és jelene] Ankara: SETA

- Karakurt, B. (2010): „Küresel Mali Krizi Önlemede Maliye Politikasının Rolu ve Türkiye'nin Krize Maliye Politikası Cevabı [A török államháztartási politika a globális pénzügyi válság fényében és a pénzügyi válságra adott államháztartási válaszok Törökországban] “ In: *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 24.
- Kayaalp, E (2014): *Remaking Politics, Markets and Citizens in Turkey: Governing Through Smoke*. London-New York: Bloombury Academic
- Kuştepe, Y.: “Socio-Economic Development and Democratic Consolidation in Turkey” [Társadalmi-gazdasági fejlődés és demokratikus konszolidáció Törökországban] In: Müge Aknur (ed.) (2012): *Democratic Consolidation in Turkey*. Boca Raton: Universal-Publishers
- Külgügyminisztérium (nincs év): *A török gazdaság helyzete*. http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/Istanbul/hu/gazdasag/tr_gazdasag.htm?printable=true. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Magyar Nemzet (2002): *Kemal Dervis felajánlja szaktudását*. <http://mno.hu/kulfold/kemal-dervis-felajanlja-szaktudasat-745983>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Merih, C. (2001): *Krizi, Öncesi ve Sonrasi: Makroekonomik ve Mali Bir Değerlendirme*: [Válság előtt és után: makrogazdasági és pénzügyi értékelés] 56.
- Milliyet (2012): *Yıllık enflasyon*. [Éves pénzromlás] <http://www.milliyet.com.tr/2004/04/03/son/soneko14.html>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Mevzuat (2004): *Türkiye Cumhuriyeti devletininin para birimi hakkında kanun*. [A Török Köztársaság törvénye a törvényes fizetőeszközről] <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5083.pdf>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Origo (2002): *Új gazdasági minisztert neveztek ki Törökországban*. <http://cimkezes.origo.hu/cimkek/kemal-dervis/index.html?tag=Kemal+Dervis>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Öniş, Z. – Rubin, B. (szerk.) (2003): *The Turkish Economy in Crisis: Critical Perspectives on the 2000-1 Crises*. [A török gazdaság válságban: kritikus meglátások a 2000-2001-es válsággal kapcsolatban] London: Frank Cass and Company Limited
- Özdalga, H. (2005): *Kötü yönetilen Türkiye: örnek vaka DSP*. [A rosszul igazgatott Törökország: a DSP negatív példája] Isztambul: Kitap Yayınevi
- Özer, M. (2004): *Türkiye Ekonomisi*. [Törökország gazdasága] Eskişehir: Eskişehir Üniversitesi.
- Özgüler, V. C. (2013): *Avrupa ve Türkiye İşgücü Piyasalarının Karşılaştırmalı Analizi*. [Európa és Törökország munkaerőpiacának összehasonlítása] Isztambul: Cinius Yayınları Akademik
- Öztürk, M. (2012): *Agriculture, Peasantry and Poverty in Turkey in the Neo-liberal Age*. [Mezőgazdaság, parasztság és szegénység Törökországban a neoliberális korszakban] Wageningen: Wageningen Academic Publishers
- Öztürk, S. – Gövdere, B. (2010): *Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri*. [Globális pénzügyi válság és hatása a török gazdaságra] In: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2010/15.
- Resmi G. (2006): *Türkiye yatırım destek ve tanıtım ajansı kurulması hakkında kanun* [Törvény a Törökországi Befektetési és Információs Ügynökség megalakításáról] <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060704-1.htm>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Sabah (2004): *Gecekondu yerine uydukent için düğmeye basıldı*. [Megkezdődött a nyomortelep helyén egy lakópark építése] <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/06/13/gnd114.html>. Lekérdezve: 2015.10.14.

- Szigetvári T. (2008): "Az iszlám jelenléte a török gazdaságban" In: Vásáry I. (szerk.): *Törökország és az iszlám. Az iszlám szerepe Törökország EU-csatlakozásának megítélésében, Acta et Studia VII.* Piliscsaba: A vicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete
- Szigetvári T. (2013): *Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója* in: *Külügyi Szemle*
- T.C. Baskanlik (nincs év): *Toki*. [Toki – Lakótelepek] <http://www.toki.gov.tr/>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Terterov, M. – Rosenblatt, P. (szerk.) (2006): *Turkey: A Business and Investment Review*. [Törökország: üzleti és befektetési áttekintés] London: GMB Publishing
- Thomas, L. (2011): *A Cloud Over Turkish Candidate's Chances to Lead I.M.F.* [Felhők az IMF-et vezetni kívánó török jelölt feje felett] *The New York Times*.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2002): *Her şey Türkiye için*. [Mindent Törökorszáért] http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002/200304063%20AK%20PARTI%20SECIM%20BEYANNAMESI%202002%200000_0000.pdf. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (2012): *A Gül-kormány programja*. <http://web.archive.org/web/20121306060000/http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP58.htm>. Lekérdezve: 2015.10.14.
- Yaşar, S. (2011): *Derin Ekonomi: Cumhuriyetin Finansal Şifreleri*. [Mély gazdaság: a köztársaság pénzügyi mérőszámai] Isztambul: Etkileşim Yayınları
- Yeldan, E. (2009): *Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?* [A kapitalizmus újbóli finanszírozása és a 2007-2008-as válság: hogy is áll Törökország a válsággal?] In: *Çalışma ve Toplum*.
- Yenisafak (2001): *Ecevit hükümeti: Yolsuzluklar paratoneri*. [Ecevit kormánya: a korrupció vilálmhárítói] <http://www.yenisafak.com.tr/arsiv/2001/ocak/24/ccandar.html>. Lekérdezve: 2015.10.14.
551. Vekil (2012): *1988'den beri işsizlik*. [A munkanélküliség 1988-től kezdve] <http://www.551vekil.com/2012/03/1988den-bu-yana-issizlik.html#.VOnor-bF83c>. Lekérdezve: 2015.10.14.